

עופר אדרת

ראשית 1929 בישר העיתון היהודי־פולני Nasz Przegląd על תחרות לבחירת היהודייה היפה ביותר בפולין, תחת השם "גברת יהודה". תחרות דומה ערך שנה לאחר מכן גם "אונוער עקספרס", אחד היומנים היהודיים החשובים בוורשה בין שתי מלחמות העולם. נשים יהודיות מרחבי פולין נקראו לשלוח את תמונותיהן למערכות העיתונים, שהציגו את התמונות לאורך חודשים.

ההיסטוריונית ד"ר אמה זהר איתרה בארכיונים כ-300 תמונות של מועמדות לתחרות, במסגרת מחקרה לספרה "פולנים ונהנים: על צריכה ופנאי בחייהם של יהודים בפולין" (בהוצאת מרכז זלמן שזר) שיצא לאחרונה. זהר למדה מהן שיעור מרתק על אידיאל היופי היהודי בפולין בין שתי מלחמות העולם. "המקורות בנושא הזה מצומצמים ביותר", היא מספרת. "אחד מאוספי התמונות היחידים שיש ברשותנו, שמטרתם היתה להציג את אידיאל היופי היהודי, הוא תמונותיהן של המתמודדות בשתי התחרויות הללו". התחרויות היו אירועי האופנה הגדולים והחשובים ביותר ברחוב היהודי בפולין. במסגרת המחקר, זהר בחנה כ-20 מאפייני אופנה שדלתה מהתמונות. הרשימה כוללת תכשיטים, שיער, כיסוי ראש, איפור, חולצה, מחשוף וגבות. המסקנה שלה היתה שאידיאל היופי היהודי בפולין נחלק באותה תקופה לשני סגנונות עיקריים: מערב בי וקלאסי. הראשון הושפע מהנעשה בארה"ב ובמערב אירופה, וכלל תספורת קארה בשיער גלי ולעתים עם פוני או שביל בצד. לצד זאת — גבות דקות במיוחד, לעתים משורטטות בעיפרון, מחשוף חזה וידיים חשופות. לאלה נוספו אביזרים כמו צעיפי פרווה, שרשראות ועגילים.

הסגנון השני, הקלאסי, שיקף חזות מסורתית ושמרנית כדברי זהר, וכלל שיער ארוך וחלק, בדרך כלל אסוף בצמה או בפקעת עם שביל באמצע. "הוא התאפיין במינימליזם — מינימום בקישוטי דש ובתכשיטים", והיה חושפני פחות. מרבית המתמודדות שהתאפיינו בסגנון הזה לבשו חולצות ללא מחשוף חזה וכיסו את כתפיהן. גבותיהן היו עבות באופן יחסי ותואי פניהן טבעיים־למראה, כלומר, שפתיהן מרוחות בשפתון בהיר או ללא צבע כלל ועניהן לא מאופרות באיפור מודגש.

הצבת את אוסף התמונות האופנה מול שני קובצי המקורות הוויזואליים העיקריים שתמונותיהן של יהודיות פולניות, האחד הוא האוסף של החיפושיות, השני הוא אוסף תמונות התעמולה הנאצית, שמציגות את היהודי כמלוכלך ומגעיל.

"הצבתי את התמונות האלה מול אוספי התמונות שמתעדים יהודים פולנים מווקנים, ילדים עם

אמה זהר, "במשפחה אומרים שאני צריכה להיות פולניה לשם כבוד" צילום: רמי שלוש

לא יושבות בחושן

ההיסטוריונית אמה זהר מבקשת לערער את דימוי העליבות שדבק בקהילה היהודית־פולנית לפני מלחמת העולם השנייה ולחשוף פנים אחרות

שנמשך עד היום. למה באמת הרגשנו שצולנו כלפי הפולנים? הוא אחר לגמרי מהרגש כלפי גרמנים?"

את מציינת בספר כי "קווי האופי המיוחדים לפולניות מתאפיינים בנתיק רגשי או בהתנהגות פסיבית־אגרסיבית, בחוסר הערכה ואף בבזיון להנאות החיים". מיהם סוכני הזיכרון שמנציחים את הסטריאוטיפ הזה עד היום?

"הייצוג התרבותי של יהודי פולין כסובלים, נטוע עמוק בתרבות הפופולרית הישראלית — החל ברביעיית הפולניות של 'זהו זה!' וכלה בכוכבת הרשת גיצייה קוחנה המומחית לחשיבה שלילית. דוגמה

הפרקטיקות שעוררו עונג התקיימו והכמיהה לעונג, לאושר, לבילוי זמן בנעימים היתה שם כל העת. מה שנעלם הוא ההנאה כרגש קולקטיבי היסטורי. זה קרה כחלק מתהליך פוליטי־אידיאולוגי. ההיעלמות המגוונת של הרגש באה להצדיק את הצינונות ולבטל את הגולה, ולשם כך היה צורך לבטל או להעלים את פרקטיקות ההנאה בחייהם של היהודים בגולה".

במקומות אחרים כן עסקו בהנאה של יהודים, למשל בשנות ה-20 העליונות בגרמניה של ויימאר? "מבחינה מסוימת יש כאן ניצחון של היטלר על דעת הקהל,

בילויים בקולנוע ובלונה פארק, חופשות ועיצוב הבית. "הוא מציג נרטיב חלופי לתדמית הדלוחה והמוכרת כל כך, של קהילה שאינה יודעת ליהנות, ואולי אף נהנית לסבול", כותבת זהר בספר "רכיבי הסטריאוטיפ של חיי היהודים בפולין — חיי דלות, עוני, רעב ורדיפות — נצבעים בשיח הישראלי בצבעי שחור־לבן דיכוי־טומיים, וכך נדחת האפשרות לייצור תמונה מורכבת ועמוקה, שבה יש שוני ומגוון", היא כותבת.

את כותבת שבהיסטוריוגרפיה היהודית־פולנית נעלם רגש ההנאה. מה הרקע לכך? "יהודי פולין נהנו. השיח על שמחה והנאה היה קיים.

עטיפת הספר צילום: מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי

זהר איתרה דיווחים בעיתונות על מורים והורים שצינו את השפעתה הרעה של התחרות על בני הנוער. "הם טענו שהנערות משקיעות את מיטב זמןן במראה ומפסיקות להשקיע בלימודיהן"

לסטראוטיפ התרבותי שדבק ביהודיות יוצאות פולין אפשר למצוא גם במותג 'הפולנייה'.

תחרות מלכת היופי היא דוגמה מובהקת לצד ההפוך, הלא מובהק, של יהדות פולין. "המלכות שנבחרו שימשו סמל ודגם לשאוף אליו לא רק בקרב 'החשודות המיידיות' — נערות צעירות, אלא גם בהנהגה היהודית, שהשתמשה בתחרות ובמלכת היופי הנבחרת להכניה של זהות יהודית מובחנת בפולין", מוסיפה זהר.

הזוכה בתחרות "גברת יהודה" הוזמנה לטקס בישיבת מועצת הקהילה היהודית בוורשה, שם זכתה לשבחים מפי יו"ר ההנהלה, שגם ציטט פסוקים מספר השירים כדי להדגים את החשיבות שהיהדות מעניקה ליופיה של האישה.

העיסוק באופנה בחברה היהודית בפולין היה דבר חדש? "בעולם הישן שלטו כללי התינהגות אורתודוקסיות — היו גבולות ברורים מאוד בתחומי ההלבשה והביגוד. חוקי הצניעות היו ידועים לכל, ומי שביקש להישאר בקהילה נדרש לקבל אותם על עצמו. תהליך כי החילון הביא לשבירה של אתוס הלבוש, וככל שחלף הזמן אפשרויות הבחירה האישיות בתחומי האופנה התרחבו".

מטבע הדברים לא כל הנציגים היהודים בירכו על התחרות. עיון בתגובות שונות מלמד לא מעט על יחסי הכוחות והלכתי הרוח בקהילה היהודית בוורשה באותה תקופה. האורתודוקסים מחו על הפגיעה ב"צניעות האשה", נציגי אגודת ישראל טענו כי התחרות פוגעת במוסר היהודי ובערכי המשפחה, ונציגי פועלי אמוני ישראל ציטטו את משלי: "שקר החן, הבל היופי".

ביקורת באה גם מהצד החיפושיות־סוציאליסטי. את מצטטת בספר חבר בתנועת השומר הצעיר שמתלונן כי התחרות מוחצת נתיב ומכנה אותה "איוולת

נופל בין הכיסאות

במבט ראשון, "שמיים וארץ" הוא דרמה משפחתית על הורות וזוגיות. אך שלל טוויסטים עלילתיים ותפניות פוגמים בהיגיון וביכולת של הצופה להזדהות עם הדמויות

תום אבני והילה סעדה ב"שמיים וארץ", בתפקיד מאיה ואביב ברג. מה הוא מסתיר ממנה?
צילום: רד קייפ הפצה / צילום: אדיר בניסטי, דניאל חנית

שלא יאפילו ולא יבלטו מדי. במ" קום איוון נוצרת תחושת החמצה עקב חוסר הלימה מובנה. הסרט נעדר את התנופה הקולנועית הנדרשת לגיבוי הסיפור הגדול מהחיים שעליו הוא מושגת.

בשל כך, מידת ההנאה הפער טה אך אפשרית תיקבע ככל הנ" ראה לפי בחירה אישית של כל צופה: מאיזו נקודת מבט לחוות את הסיפור? יש לפחות שלוש אפשרויות. מהצד של מאיה, זה סיפור על אישה שעולמה התער" ער והיא שואפת לחקור עד שתגיע לאמת, כואבת ככל שתהיה. בנה שבעלה מסתיר ממנה משהו נורא ולכן פועלת באופנים שמעריכים בסיפור את אותה משפחה חרדית. הילה סעדה מגלמת את מאיה בסערה ועל הופעתה זכתה בפרס הקולנוע הישראלי של משרד התרבות, היוזמה החדשה של השר מייק זוהר מסוף השנה שחלפה.

מהצד של אביב, בגילומו המאופק יותר של אבני, זה סיפור על גבר שלדבריו פועל לטובת האחר ולמען שלמות משפחתו. ברור לקהל, כמו לזוגתו, שהוא אכן מסתיר משהו — הבימוי מכוון לשם במספר סצינות שבהן הוא משקר במצח נחושה. לפני הצמדת התווית "עוד סיפור על גולייטינג", מנקודת מבטה של האישה, כא" מור, המניעים הפסיכולוגיים של הבעל נחשפים כמערכת האחרונה. זו שבה התסריט מנסה להיות מור רכב ונעשו מופרך, אבל גם מעט יותר מעניין מאשר שגרת.

יש גם צד שלישי, זה של המ" שפחה החרדית, שהוא ההחמצה הגדולה בסרט. הם קיימים רק בשירות הגיבורים החילונים על אף שהתמודדות והסבל שלהם היו יכולים להיות מרתקים אילו היו מוצגים באמת ולא באופן לעומת. הם קצת נופלים בין הכיסאות, כמו הסרט כולו.

"שמיים וארץ". 106 דקות, בבתי הקולנוע

הקילומטראז' שצבר בבימוי סי" פורים על העולם החרדי (סרטי "בחורים טובים"), הרלוונטי לע" לילת משנה כאן.

במקביל לזוג הבורגני, שבתים המפואר מעיד על מצב כלכלי מצוין, מתגנב פנימה סיפור נוסף על משפחה דתית. משפחת אירבך, המורכבת מזוג (פיני טבגר וכרמל נצר) מרובה ילדים שחי בבני ברק, היא תמונת מראה לזוג ברגר ובנם היחיד. צופה למוד סרטי מתח יצ" ליח לנחש בקלות כיצד קשורות המשפחות, אבל הקשר בין הסיפורים הולך ונעשה מופרך. את המשך הפיתולים ובמיוחד את המערכה האחרונה קשה יותר לשער, משום שלטובת ההפתעות ננטשים מחור" וזות ההיגיון ומוקרכת היכולת להזדהות באמת עם מי מהדמויות.

זהו תסריט הביכורים של רינת לוי טנג'י, מנהלת מלון בתל אביב ובתו של איש העסקים רמי לוי. היא גם מופיעה בסרט בתפקיד פקידה רפואית. על התסריט חתום גם היוצר הפורה ארז תדמור

מחז, אפשר להחמיא לסרט "שמיים וארץ" על עצם העזיבה את קרקע המציאות העלילתית. זה קורה בהיסוס אמנם אבל כלי התנצלות, ניסיון ליצירה מעט אחרת ושינוי לטובה מהנטייה לריאליזם בכל מחיר בקולנוע הישראלי העכשווי. מאידך, הבי" מוי של דואניאס לא מתחייב לחומר המקור ולא הולך עד הסוף עם המופרכות הסיפורית. אולי במאי אחר היה יכול לקחת את התסריט הזה ממש לכיוון של מלודרמה מוחלטת ומרגשת, או אפילו למותחן אימה לייט. כל האלמנטים כבר קיימים, למשל ליווי אגרסיבי של פסקול המ" תאים למותחני תעלומה, בהלח" נת טל ירדני ("הגולם") ואור קדישוון. ברם, עוצמתם מעומע" מת או מוגברת לסירוגין, כדי

אורון שמיר
דרמה "שמיים וארץ" של רובי דואניאס, שעולה לא" קרנים כעת, מעט לפני "סרט כחול לבן" שלו, שיצטרף אל גל הקומדיות הישראליות, נועד לאקרנים כבר לפני חודשים ואכן יש משהו סתווי או סגרירי גם בתיאור העלילה שלו.

תקציר הסרט הרשמי חושף רק נקודת מוצא מתערערת, מבלי לפרט את הסיבה המדויקת. תום אבני והילה סעדה מגלמים את מאיה ואביב ברגר, זוג אוהב ואמיי, הורים לרוי בן השמונה (שרון ברק). מכאן מבטיח התקציר "מש" בר רפואי החושף סוד מן העבר" שאיתו מתמודדת המשפחה. במבט ראשון, "שמיים וארץ" הוא דרמה משפחתית על הורות וזוגיות. לכן הוא נפתח בחופשה של הברגרים, החושפת דינמיקה מוכרת: אביב עסוק בעבודה אפילו בבילוי בחוף הים, מאיה טרודה ומבקשת ממנו להשגיח על בנם, שמצידו נהנה מתחושת החופש ומבקש להש" תהות. הדרמה מתגברת כאשר רוי הקטן נעלם ומתמוטט, ובבית החולים מבשרים הרופאים לזוג על חששם. המצב הרפואי לא נחשף לקהל בשלב השיווק, לכן אפשר להגדירו כסוג של טוויסט. עדיף לקהל להיערך לשילוב הזה שבין מלודרמה על מחלה של ילד לבין סרט מתח לכל דבר ועניין — שני ז'אנרים סחטניים מבחינה רגשית. יחד עם זאת, גורם ההפתעה הוא הנשק העיקרי של התסריט ולכן ברורה הבחירה השיווקית.

זהו תסריט הביכורים של רינת לוי טנג'י, מנהלת מלון בתל אביב ובתו של איש העסקים רמי לוי. היא גם מופיעה בסרט בת" קיד פקידה רפואית בבית החור" לים ומוקפת בבעלי מקצוע מגור" סים: לא רק הבמאי, שמופיע בת" פקיד אורח כמנהל בית הספר; על התסריט חתום גם היוצר הפורה ארז תדמור, שמביא לכתי" בה את ניסיונו בדרמות על זוגיות בין כתלי מוסדות רפואיים ("בשורות טובות") ואת

ונערות בפולין ערב מלחמת העולם השנייה. את הפוסט־דוקטורט ער" כה במרכז מקס פלאנק לחקר ההיסטוריה של הרגשות בברלין. מה זו היסטוריה של רגשות? "אנחנו מרגישים כל הזמן, אבל הרגשות הם די בשולי המחקר. היסטוריה של רגשות באה לעשות את התיקון הזה. אנחנו משתמשים בכל מיני דיסציפלינות כדי להס" ביר את החוויה של מושאי המחק" קר שלנו ולבחון את הדרך שבה הם מביעים את הרגשות שלהם".

הרגש בו מתמקד הספר הוא הנאה. לצד האופנה, הוא עוסק גם בעיצוב הבית, בתרבות הפנאי, בחופשה ובאוכל בקרב יהודי פור" לין. גם הנושא האחרון זוכה לק" ריאה מחודשת ומפתיעה.

מה גילית על האוכל הפולני?
"הדימוי של אוכל מזרח אירופי בתרבות הישראלית הוא של אוכל אפור ותפל, שמעורר גועל וסלידה. של אוכלה לצורכי הונה ולא הנאה. אבל האוכל היה הרבה יותר ססגוני ורכונני ממה שאנחנו חושבים עליו כשמדברים על תרבות קולנירית של יהודי פולין. יש מאכלים חד" שים ומפתיעים, שמסבירים את התדמית הכמעט הפוכה של המזון היהודי המזרח אירופי בתרבות הפופולרית האמריקנית, שרואה בו אוכל אופנת, היפסטרי ומגניב".

מאיפה נולד שם הספר "פול" נים ונהנים?"
"כשטסתי לפוסט־דוק אחותי נתנה לי במתנה מחזיק מפתחות של 'הפולנייה'. היה כתוב עליו 'לא באנו לפה ליהנות'. ובאמת, אין יותר פולני מזה. כשהתחלתי לכתוב את הספר, זה הדבר הרא" שון שחשבתי עליו".

ומה לגבי הנושא שנעדר מה ספר, מיניות?
"הספר היה אמור לעסוק בצ" ריכה, בפנאי ובמיניות מתוך הבנה שהנאה היא המכנה המשותף. אבל כשהתחלתי לכתוב הכנתי שמדובר בשתי הנאות שונות. כן, גם הפול" נייה מקיימת יחסי מין. האם היא רק סובלת? זו השאלה שאשאל בספר הבא שלי, שאולי ייקרא 'פולניות נהנות יותר'".

ובחזותן, עומדות שעות ארוכות מול המראה ועוסקות בלא הרף באופנה ובקוסמטיקה. באחת הכ" תבות נכתב כי נערות אלו מוס" תות וכי הן מפסיקות להשקיע בלימודיהן עקב העיסוק בטיפוח הגוף", היא אומרת.

למרות זאת, היופי והאידיאל שמאחוריו ניצחו את הביקורת.
"מלכת היופי היהודייה היתה לסמל לאומי, שמטרתו לייצג את הנורמלי והטוב שבחברה היהודית המתעצבת בפולין".

פולנייה לשם כבוד
זה, תושבת היישוב רקפת בג" ליל התחתון, עובדת במרכז קורת לציוויליזציה יהודית של אוניבר" סיטת תל אביב ואנו, מוזיאון העם היהודי. לצד זאת, היא העורכת הראשית של כתב העת "ילקוט מורשת" לחקר השואה והאנטישמיות.

העניין שלך בפולין לא מגיע מהמשפחה.
"אני חצי תוניסאית, חצי פר" סייה. במובן מסוים זה קצת עוזר לנושאי המחקר שלי, שהם יחסית שונים בנוף ההיסטוריוגרפי היהודי־פולני. במשפחה, עם זאת, אומרים שאני צריכה להיות פול" נייה לשם כבוד".

את המשיכה ליהדות פולין גי" לתה בשירותה הצבאי כמורה" חיילת ביד ושם. מהעיסוק בשואה המשיכה לחקור את חיי היומיום של יהודי פולין לפני מלחמת הער" לם השנייה. באוניברסיטת חיפה למדה לתואר ראשון ושני ואת הדוקטורט כתבה באוניברסיטה העברית על חיי היומיום של נערים

מגוחכת" ו"נססציה מגרה". מה הפריע להם?
"הם האמינו שהעיסוק ביופי ובטיפוח הוא עיסוק בורגני ורדוד, ומעצם כך בווי".

בספר מביאה זהר מבחר מקור" רות שמדגימים את הטיעון הזה. אחד מהם הוא תיעוד של אדלה, חברת השומר הצעיר מסניף אושווינצ'ים, שסיפרה על ביקור שערכה בבית קפה ברובע היהודי קו"ימיש בקרקוב. "היא תיארה בפרוטרוט את הנשים המקושטות ואת עיסוקן בכסף מנקר עיניים. היא הציגה את הדברים כמעט כהתמכרות גופנית ומעוררת סלידה", אומרת זהר. חיווק לכך עולה גם מזיכרונותיה של אסתר רוזנטל־שניידרמן, פעילה קומר" ניסטית, שתיארה את גיסתה הוורשאית, רוז'ה, בזלזול שמער" רב בקנאה: "שעות רצופות היא יושבת מול הראי העצום... ואין אני יכולה כלל לתפוס, כיצד אין זה נמאס עליה להתבונן בו אל קלסתרונה המקולגל היפה... כך היא יושבת מקושטת, משתעממת ומחכה עד הערב, שאו בא הנריק ולוקח אותה, רעננה ובשומה, לספל קפה בבית הקפה... כך היא מבלה את כל הימים".

רוזנטל־שניידרמן תיארה גם את החנויות ברחוב מארשאלקר בסקה בבירת פולין: "הוורשאיות המקושטות... אינן מהלכות, מר" חפות הן, נכנסות ויוצאות בעד פתח דלת הזכוכית של החנות לדברי אופנה של Herse — הח" נות היפה והמפורסמת ביותר בכל פולניה...לא הייתי מסוגלת להינתק מחלונות הראווה, כמרור" תקת עמדתי לפני כובות הנ" שים... נכספתי מאוד להציץ פנימה ולראות מה מראה הפאר שם... אולם לפתוח את הדלת ולהיכנס — איני מעזה".

ביקורת נשמעה גם מכיוון של אנשי חינוך יהודים. זהר איתרה דיווחים בעיתונות על מורים והורים שציינו את השפעתה הר" עה של התחרות על בני הנוער "הם טענו שהנערות משקיעות את מיטב זמנן וכוחן במראה

קאנדידאטקעס פון אונזער שענהייטס־קאנקורס

נוסטר 138
חזית צוריקער (פסטיבל)

נוסטר 137
בעל וורקס (פסטיבל)

נוסטר 136
צעיר (פזיר)

נוסטר 135
צעיר (פזיר)

נוסטר 142
פזיר (פזיר)

נוסטר 141
פזיר (פזיר)

נוסטר 140
פזיר (פזיר)

נוסטר 139
פזיר (פזיר)

מועמדות בתחרות מלכת היופי היהודייה, שערך העיתון "אונזער עקספרס", 1930

צילום: "אונזער עקספרס" / מתוך הספר "פולנים ונהנים" / הוצאת מרכז זלמן שזר